

Влада – інтелігенція – народ: особливості соціальних взаємовідносин / Актуальні проблеми філософії та соціології. Серія: Філософія: науково-практичний журнал / Національний університет «Одеська юридична академія». – Одеса, 2015. – С. 31–34.

УДК 323.2+316.343.652

ВЛАДА – ІНТЕЛІГЕНЦІЯ – НАРОД: ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ВЗАЄМОВІДНОСИН

Постановка проблеми. Питання взаємодії української державної влади, інтелігенції та народу особливої актуальності набуває в періоди соціальних трансформацій суспільства. Однак, з кінця ХХ – початку ХХІ ст. тема соціальної ролі інтелігенції в державотворчих, суспільних процесах відійшла на другий план у наукових дослідженнях, обговореннях, дискусіях. Більше того, після здобуття Україною незалежності науковці (О. В. Горбань, О. В. Климова, І. В. Могдальова та ін.) вказують на зміну соціальної ролі та функцій української інтелігенції.

Роль політичної еліти та інтелігенції у період впровадження демократичної форми правління, організації та розвитку всіх сфер суспільного життя актуалізується передусім під час криз та при здійсненні реформ. Однак, сьогодні складно охарактеризувати соціальну роль та місце інтелігенції в структурі сучасного українського суспільства. Прийняття Акту проголошення незалежності України – не цінність, а лише вихідна точка побудови української держави. Інтелігенція виступає своєрідним посередником триєдності «влада – інтелігенція – народ» [5, с. 354]. Представники інтелігенції «адаптують» рішення, пропозиції та вимоги владних структур для всенародного сприйняття. І навпаки, формулюють настрої, ціннісні та культурні орієнтири населення і відстоюють їх перед владою. Але відповідної рефлексії, зокрема у вказаний період соціальної трансформації, не відбулося. Чи було це свідомим рішенням інтелігенції? Можливо, саморефлексія відкоригувала реакцію інтелігенції

відповідно до зовнішніх чинників впливу та обставин? Що спричинило так звану «кризу сучасної української інтелігенції»?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виділення актуальних питань, яким присвячується стаття. Проблеми взаємовідносин у системі «влада – інтелігенція – народ», роль інтелігенції у державотворчих, суспільних процесах, її безпосередня участь в політиці, взаємодія з народом, особливості світоглядних переконань та ціннісних орієнтирів зазначених сторін досліджували М. О. Бердяєв, М. О. Гершензон, Г. П. Гребенник, Г. В. Касьянов, О. М. Кіндратець, В. А. Малахов, О. І. Солженіцин та ін. Проте, незважаючи на значну кількість наукових робіт, присвячених вказаній проблемі, все ж таки відкритими залишаються питання громадської активності та громадянської позиції сучасної української інтелігенції, її взаємодії з державною владою, участі в політичному житті суспільства і трансформаційних процесах сьогодення.

Тому, **метою** нашої статті є дослідження особливостей соціальних взаємовідносин української влади, інтелігенції та народу.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи проблему влади та інтелігенції, науковці неодноразово піднімали питання безпосередньої участі інтелігенції в політичних перетвореннях країни. Зокрема, О. М. Кіндратець зосереджує увагу на таких формах взаємодії інтелігенції та влади: активно-пошукова позиція щодо влади; звичне слугування вказівкам влади; відчуження інтелігенції від соціальних, політичних і владних проблем; «внутрішньо» опозиційна [8, с. 39]. Інтелігенція, для якої благородство, совість, честь, відповідальність – найбільші цінності, виявилась практично недієздатною в прагматичному та споживацькому суспільстві з матеріальними благами в пріоритеті. Історія становлення української держави продемонструвала, на нашу думку, що для інтелігенції немає місця в політиці. Адже людська природа, ціннісні орієнтири, внутрішні переконання, засоби суспільних перетворень тощо представників державної влади та інтелігенції занадто різні.

Період кінця ХХ – початку ХХІ ст. позначився суттєвими змінами у всіх сферах суспільного життя. Безперечно, незалежність держави, демократизація влади відкривали нові можливості для України, але разом з тим потребували організації всебічного розвитку країни. Однак, розподіл державної влади, збільшення кількості політичних партій призвело до кризового становища інтелігенції. Високоморальна та принципова, справедлива та совісна інтелігенція виявилась «зайвою» у встановленій системі.

Трагедія української інтелігенції 90-х рр. ХХ ст. полягала в тому, що її використали для встановлення демократичного режиму [7, с. 192–193], вона виступила своєрідним каталізатором духовного піднесення народних мас. У той період інтелігенція усвідомлювала свою суспільну, державну значимість та міць, проте духовне збудження швидко змінилося моральним падінням та розчаруванням. Ідеал побудови міцної української держави та подальшої безпосередньої участі інтелігенції виявився, по суті, нереалізованим на практиці.

Тенденційним прикладом функціонального «використання» інтелігенції політичною владою є тоталітарний режим. Розвиток українського суспільства на початку ХХ ст. позначився структурними зрушеннями та соціальними трансформаціями. 20-30-ті рр. ХХ ст. позначилися нівелюванням соціокультурного та ціннісного потенціалу української інтелігенції. Радянська влада не допускала реалізації культурної діяльності інтелігенції, відмінної від тоталітарної ідеології. Згідно політики нового режиму влади громадянська роль інтелігенції зводилася до підготовки молодого покоління інтелігенції, яке б будувало економічно потужну країну. Проте, інтелігенція має бути носієм не тільки інтелекту, але й духу та культури суспільства. Таким чином, у радянські часи з'явилася «нова», «практична» інтелігенція, яка володіла знаннями з різних галузей науки. Структурна зміна інтелігенції як соціальної спільноти спричинила насамперед модифікацію інтелігенції як соціального феномену, вона набуває ознак масовості.

Однак, інтелігенція свідомо погодилася на такі соціальні функції. Пояснення, на нашу думку, сягає площини месіанізму [2], тобто у виконанні також і месіанської ролі консервування традиційних національних цінностей у період структурних соціальних трансформацій, яку на інтелігенцію покладено громадянським суспільством. Месіанізм інтелігенції полягав у формуванні «нової» інтелігенції та збереженні національних цінностей.

Інтелігенція традиційно відзначається високими інтелектуальними та духовно-моральними якостями: духовність, сповідування високих моральних цінностей; безкорисливість та совість; свідомо, ініціативна діяльність на загальнонаціональний добробут; благородство та невизнання насильницьких засобів у досягненні мети; формулювання, збереження, передача з покоління в покоління національних цінностей та культури. Та незважаючи на мораль, духовну сутність, ініціативну жертвовність та бажання змінити світ в ім'я високих цінностей, інтелігенція не намагалася суперечити встановленій владі, яка створивши матеріально зорієнтований елітарний центр, грузла в корупції та розкраданні державної власності.

Соціально та історично сформоване в українців відчуття меншовартості, її полонізація та русифікація тривали протягом століть. Тому, закономірно, що правляча еліта та частина «інтелігенції», очоливши владні структури, прагнули до забезпечення особистої територіальної та матеріальної самостійності, породивши розквіт швидше кланово-олігархічної моделі влади [9, с. 15], аніж поширення демократичної культури. Критичне ставлення та неприйняття духовних, моральних, національних, культурних тощо ідей спричинило протистояння політичної еліти, навколо якої зосереджувалась найбільша влада, та інтелігенції, яка прагнула зберегти українську національну свідомість та ідентичність, культурні традиції та високі моральні цінності.

Проблема, за означенням Г. П. Гребенника, полягає в тому, що інтелігент позиціонує себе у сфері політики як мораліст [6, с. 272–273], якого цікавить один аспект соціального життя – права людини, які він вимагає визнати як абсолютні. Соціальне замовлення інтелігента в політиці полягає у внесенні до

неї моралі як головного критерію її демократичності. Відповідно, влада повинна бути гуманною, шанувати права людини та прислуговувати народу, усвідомлюючи свій обов'язок перед ним. Таким чином, правляча еліта, яка скеровувала функціонування усіх верств українського суспільства, вплинула на зміну соціальної ролі та функцій інтелігенції. Вона, у свою чергу, не відчувала з боку населення потреби у своїй діяльності.

Народ, як ще одна складова триєдності, оцінює діяльність політичної влади, перш за все, з позицій загальної моралі, але формулює та представляє їх інтереси саме інтелігенція. Вона виступає своєрідним посередником між політичною елітою та народом, адже здатна критично мислити та аналізувати, визначати та формулювати нечітко окреслені події, посилювати приховані у суспільстві процеси. Інтелігенція організовує комунікативний процес між владою та народом.

Ситуація загострилася прірвою між елітарним, олігархічним класом та широкими верствами суспільства. Рівень життя переважної більшості громадян України суттєво занижений, вони змушені виживати, вдаються до тіньового заробітку. Таким чином, основна маса населення першочергово підтримує матеріальні та меркантильні цінності. Інтелігенція виступає «голосом» народу, носієм його ціннісних орієнтирів та національних традицій, однак тогочасні суспільні пріоритети не співпадали з переконаннями інтелігенції. Адже, інтелігент – це культурна особистість, яка реалізує певне ставлення до світу, живе відповідно до певних моральних настанов. Інтелігентність визначається не належністю до якоїсь професії, а особливою «настановою душі» [3, с. 22–23]. Саме духовність є найголовнішим компонентом усіх сфер людського буття, того простору, де людина має можливість реалізувати власну родову сутність. Цей простір утворює культура як сфера, де людина одержує можливість жити по-людськи.

В останні десятиліття спостерігається процес масової інтелектуалізації середнього класу [9, с. 10]. Інтелектуали у своїй більшості поглинаються середнім класом, проте мають можливість впливати на соціальні інтеграції із

властивими їм уявленнями про бажаний рівень життя, соціальні права, справедливість тощо, тобто задавати суспільству параметри його існування. Такі уявлення набувають нормативного характеру, адже приймаються суспільством як належні. Тенденції розвитку суспільства поглибили скептичне сприйняття інтелігенції як соціального явища, вони призвели до метаморфоз світосприйняття, переосмислення та переорієнтацію цінностей. Як наслідок, інтелігенція втратила своє істинне призначення. Інтелектуальна еліта та працівники розумових професій обслуговують усі сфери життєдіяльності соціуму.

Х. Ортега-і-Гассет підкреслював, що суспільство – це гармонійна єдність меншості та маси. Меншість становить сукупність осіб, особливі якості якої виділяють її з маси. Однак, «натопі тепер головний персонаж, солістів більше немає – один хор» [10, с. 45]. Інтелігент підсвідомо виступає на боці моралі та добра. Це його людська природа та внутрішнє єство, яке не виховується і не створюється штучно. З перевагою професіоналів з тієї чи іншої галузі – інтелектуалів – інтелігенція втрачає власний авторитет. В умовах ринкової економіки моральні цінності відходять на другий план. Безперечно, високий інтелект, освіченість – обов'язкові складові класичного образу інтелігента. Але на відміну від інтелектуала, інтелігент не являється ланкою в системі купівлі – продажу результатів своєї інтелектуальної діяльності. Більше того, він наділений інтелектуальною свободою [4, с. 10], природною здатністю до просвітницької діяльності, безкорисливого доведення власних міркувань та ідей. На фоні соціальних перетворень та зміни ціннісних орієнтирів відбувається своєрідна девальвація істинної сутності та призначення інтелігенції, яка не відчуває власної затребуваності.

Разом з тим, поглиблюється і своєрідне розчарування у продуктивності людського розуму, що досягає значних висот у пізнанні навколишнього світу, але й все більше посилюється його саморуйнація [1, с. 162]. З одного боку, ми спостерігаємо потужний інформаційний потік, наукові досягнення, технічний прогрес. Проте, з іншого боку, людина у XXI ст. перебуває в інертному,

депресивному, апатичному стані. Вона є споживачем, який відчуває байдужість до оточуючої реальності й потребує постійно нових вражень. Сучасне суспільство скептично сприймає мораль та естетичні погляди. Сьогодні виникає потреба більше в матеріальних благах, аніж духовних. Виходячи з цього, суспільного значення дедалі більше набувають інтелектуальні представники середнього класу, які займаються в основному висококваліфікованою розумовою працею. Глобальні світові зміни призвели до трансформації свідомості суспільства, інтелігенції зокрема.

Побудова демократичної держави, проекту модернізації країни виявилися для патріотичної інтелігенції утопією. Своєрідний стан відчуження від політики – «соціальна апатія» – виникає внаслідок домінування суб'єкта політики – «владної еліти». Ступінь відчуження може бути різним, але у будь-якому випадку він характеризує послаблення демократії [11, с. 4–5]. Апатія є свідомим відстороненням інтелігенції від політичної участі, небажанням займатися політикою.

Постіндустріальне виробництво перетворило людську масу на безликий, посередній та легко підвладний маніпуляціям «продукт». Середній клас Заходу, Центральної Європи якісно відрізняється від середнього класу України. Проблема полягає не стільки у професійній підготовці, скільки в елементарних, проте таких вагомих, передумовах розуміння цінностей. Події в Україні – Євромайдан, Російська воєнна агресія проти України – актуалізували питання національних та громадянських цінностей. Переважний вибір правильних ціннісних орієнтирів формує повноцінне громадянське суспільство, запобігає його деградації.

Висновки дослідження і перспективи подальших наукових пошуків. Отже, рубіж століть для української інтелігенції став черговим духовним піднесенням та падінням. Визначити місце інтелігенції в соціальній структурі суспільства досить складно, адже її представники можуть належати чи не до всіх верств суспільства. Ознаками класичного інтелігента є освіченість, змога раціонально, аргументовано відстоювати свою точку зору; інтелектуальна

свобода, просвітительська діяльність серед мас, пропагування істини та високої ідеї в натовпі; свідомо та ініціативно обраний шлях благородного служіння народу, жертвовного народолобства; поширення моралі, високих духовних цінностей в суспільстві; збереження та передача з покоління в покоління національних культурних традицій. Інтелігенція є своєрідним «вкрапленням» моралі та істини в суспільстві, синергетичним фактором, здатним об'єднати маси заради спільного досягнення ідеалу. Таку місію українська інтелігенція здійснила наприкінці ХХ – початку ХХІ ст., вона змогла об'єднати суспільство в ім'я національного ідеалу. Та після «запалення» мас інтелігенція виявилась непотрібною в державному будівництві, яким політики воліли займатися самотужки. Таким чином, побудова успішної демократичної держави виявилася утопією, а бюрократична влада здійснювала кримінально-тіньову політику.

Розчарування у владному режимі, низький рівень життя широких верств населення призводить до зміни ціннісних орієнтирів, перевага надається матеріальним благам. Поширення моралі в суспільстві – найперше місійне призначення інтелігенції, але інтереси та переконання обох сторін різні. Крім цього, інтелігенція – не міфічне явище, вона теж потребує певних матеріальних благ. Інтелігенція не відчуває власної інтелектуальної свободи, адже поінформованість та освіченість потребує великих затрат.

На сьогодні триєдина єдність «влада – інтелігенція – народ» являє собою замкнене коло. Інтелігенція виступає посередником, з'єднуючою ланкою між вищим та нижчим рівнями структури. Але діалог не відбувається: система владної політики функціонує ізольовано, основна маса населення, головним чином, піклується про збільшення матеріального рівня, а інтелігенція не відчуває потреби у реалізації власного ідейного потенціалу, вона не спроможна подолати духовну, ціннісну, моральну прірву між політичними силами та основною масою населення. Свавільля, насильницькі засоби впливу на народні маси, анексія Криму та воєнні дії на сході країни – події, які нашттовхнули кожного свідомого громадянина на роздуми про першочергові цінності та побудову врешті-решт соціальної, культурної держави.

Подальші дослідження теми, на наш погляд, слід вести в контексті вивчення особливостей сучасних соціальних трансформацій суспільства (європейська спрямованість курсу подальшого розвитку держави та реформування усіх сфер життя українського суспільства, Євромайдан та Російська воєнна агресія проти України) та рефлексії української інтелігенції.

Література

1. Горбань А. В. Интеллигенция как структурообразующий элемент гражданского общества / А. В. Горбань. – Симферополь: Ариал, 2010. – 279 с.
2. Горбова І. О. Месіанізм у ціннісних орієнтаціях української інтелігенції 20 – поч. 30-х рр. ХХ ст.: соціально-філософський аспект / І. О. Горбова // Мультиверсум. Філософський альманах. – Київ, 2013. – № 10 (128). – С. 138–147.
3. Горський В. С. Проблема виховання «нової інтелігенції» в сучасному українському суспільстві / В. С. Горський // Інтелігенція – гуманна об'єднувальна сила суспільства / Відп. ред. І. Ф. Курас. – К.: Стилос, 1999. – С. 22–27.
4. Гребенник Г. П. Интеллигенции во власти не бывает / Г. П. Гребенник // Интеллигенция и политика: сб. статей. – О.: Фенікс, 2009. – С. 9–17.
5. Гребенник Г. П. Интеллигенция и народ // Там же. – С. 354–366.
6. Гребенник Г. П. Интеллигент как политический активист // Там же. – С. 260–273.
7. Гребенник Г. П. Не верю! (Открытое письмо Е. А. Акимовичу в связи с его статьей «Интеллигенция и власть») // Там же. – С. 191–201.
8. Кіндратець О. Інтелігенція та політична еліта України / О. Кіндратець // Світогляд. – 2009. – № 6. – С. 38–41.
9. Лой А. Зникаюча інтелігенція у трансформаціях сьогодення / Анатолій Лой // Філософська думка. – 2014. – № 2. – С. 7–16.

10. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс / Хосе Ортега-и-Гассет // Избранные труды / Сост., предисл. и общ. ред. А. М. Руткевич. – М.: Весь Мир, 1997. – С. 43–163.

11. Федотова В. Г. Апатия на Западе и в России / В. Г. Федотова // Вопросы философии. – 2005. – № 3. – С. 3–19.

Анотація

***Горбова І. О.* Влада – інтелігенція – народ: особливості соціальних взаємовідносин. – Стаття.**

У статті розглядаються особливості соціальної взаємодії влади, інтелігенції та народу в контексті сучасних соціальних трансформацій українського суспільства. Інтелігенція виступає провідником триєдиних соціальних взаємовідносин: вона «наближує» рішення політичних сил до народного загалу та формулює, відстоює перед владою ціннісні орієнтири, потреби народу. Незалежність держави внесла свої корективи у «місійні» завдання кожної сторони. Бюрократично-олігархічний клан на чолі державної влади запровадив кримінально-тіньову політику. Натомість, основна маса населення України змушена боротись за виживання через низький рівень життя. Матеріальне благополуччя переважної більшості громадян – в пріоритеті. Поширення моралі в суспільстві, боротьба за ідеал є передовою місією інтелігенції, та високі духовні цінності не знайшли відгуку серед розчарованого та зневіреного населення, а серед корумпованої влади – тим паче. Свавілья політичних сил врешті-решт спровокувало пробудження національної свідомості.

Ключові слова: політична влада, інтелігенція, суспільство, держава, цінності.

Аннотация

***Горбовая И. А.* Власть – интеллигенция – народ: особенности социальных взаимоотношений. – Статья.**

В статье рассматриваются особенности социального взаимодействия власти, интеллигенции и народа в контексте современных социальных трансформаций украинского общества. Интеллигенция выступает проводником триединых социальных взаимоотношений: она «приближает» решение политических сил к народной общественности и формулирует, отстаивает перед властью ценностные ориентиры, потребности народа. Независимость государства внесла свои коррективы в «миссийные» задачи каждой стороны. Бюрократически-олигархический клан во главе государственной власти ввел уголовно-теневую политику. Основная масса населения Украины вынуждена бороться за выживание из-за низкого уровня жизни. Материальное благополучие подавляющего большинства граждан – в приоритете. Распространение морали в обществе, борьба за идеал является передовой миссией интеллигенции, но высокие духовные ценности не нашли отклика среди разочарованного и отчаявшегося населения, а среди коррумпированной власти – тем более. Своеволие политических сил в конце концов спровоцировало пробуждение национального сознания.

Ключевые слова: политическая власть, интеллигенция, общество, государство, ценности.

Summary

***Horbova I. O. State power – intelligentsia – nation: features of social relationship.* – Article.**

The article deals with the features of social interaction between state power, intelligentsia and nation in the context of contemporary social transformations of the Ukrainian society. Intelligentsia is a guide of ternary social relationship: it «brings nearer» the solutions of the political power to national public, formulates, asserts nation's values and needs before power. State independence has made some changes of the «missionary» tasks of each side. Bureaucratic and oligarchic clan that introduced state government led the criminal and shadow policy. The most of Ukrainian population is forced to fight for survival because of low standard of living. Material wealth of the overwhelming majority of citizens is priority. Dissemination

of morality in society, fight for ideal is the leading mission of intelligentsia but high spiritual values found no comment among disillusioned, desperate population and among corrupt state power even more so. Willfulness of political forces eventually provoked the awakening of national consciousness.

Key words: political power, intelligentsia, society, state, values.